

О. М. БОРИСЛАВСЬКА

Олена Марківна Бориславська, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Львівського національного університету імені Івана Франка

ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКІ КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Нині на території Європи налічується понад 40 національних правових систем, що відрізняються своїми юридичними параметрами і традиціями. Поряд із цим, тут сформувалась самотутня «правова цивілізація», котра здобула поширення на низку країн по всьому світу. Сучасна правова карта Європи зазнала суттєвих змін у ХХ столітті під впливом двох світових воєн та в результаті розпаду системи соціалізму¹. Проте прийняті у цей період національні конституції, а також міждержавні декларації та інші міжнародні акти посилялися на єдині цінності, що поступово формували загальноєвропейську концепцію свободи та демократії. Саме спільні конституційні цінності (людська гідність, права людини, верховенство права тощо) стали тією відправною точкою, з якої розпочалася уніфікація конституційних правопорядків європейських держав, що відсунула на задній план існуючі відмінності та вплинула на зміст їхнього конституціоналізму.

Конституціоналізм як феномен має складну природу та охоплює три основні зрізи: ідеологію, філософсько-правову доктрину та конституційний механізм владарювання (конституційну систему правління). У широкому значенні він є системою взаємовідносин між людиною, суспільством та державою, у яких реально забезпечені права та свободи людини і громадянина, суспільство є вільним, а державна влада реально обмежена конституційними засобами. У вузькому значенні він зводиться до конституційної системи правління (механізму владарювання), що є системою суб'єктів, інститутів, форм, засобів та методів правління у державі, заснованих на ідеях свободи, верховенства права, демократії та обмеженого правління.

У той час як ідеологічні та доктринальні основи конституціоналізму мають універсальний характер, конституційна система правління є явищем національним. Кожній державі притаманний власний конституційний механізм владарювання, що охоплює своєрідний набір елементів, таких як жорсткий чи гнучкий розподіл влади, парламентаризм чи президенталізм, федералізм чи унітаризм, референдум як активна чи пасивна форма народовладдя і прийняття рішень тощо. Такий набір елементів не є випадковим, він має бути збалансованим та забезпечувати функціонування відповідної системи відповідно до вказаних засад, враховуючи національно-культурні та ментальні особливості кожного народу.

Вихідною ідеєю конституціоналізму, що визначає мету його існування, є забезпечення свободи людини, гарантування її основоположних прав, а засобом досягнення цієї мети є обмеження свавілля держави, введення державної влади у певні юридичні рамки її функціонування, що убезпечать її від надмірного втручання у сферу свободи індивіда.

Розглядаючи конституціоналізм як доктрину і практику обмеженого правління, можна виокремити три моделі конституціоналізму: американську, англійську та європейську (континентальну). Кожна із них передбачає своєрідне втілення універсальних засад конституціоналізму посередництвом власних інструментів та механізмів із відповідним доктринальним супроводом. Окрім розглянутих вище відмінних ідеологічних основ, доктринальних особливостей, згадані моделі конституціоналізму володіють певними властивими їм рисами, специфічною структурою та різним практичним втіленням у вигляді відповідних конституційних систем: конституційного президенталізму, монархічного чи республіканського парламентаризму, змішаного президентського чи парламентського правління.

Виокремлення європейської моделі конституціоналізму пов'язане із виявленням у конституційних правопорядках різних держав схожих рис, характеристик, що зумовлені спільними ціннісно-ідеологічними основами, та поширенням позитивного досвіду конституціоналізму на інші держави. Окрім цього, в європейських державах чітко простежується тенденція до уніфікації конституційних правопорядків, що дає підстави ставити питання про формування європейської конституційної ідентичності. Це зовсім інший рівень ідентичності, аніж національний, що є важливою рисою сучасної політичної нації. Національна ідентичність, за визначенням Монсеррат Гібернау, – це колективне чуття, що спирається на віру в належність до однієї нації і спільність більшості атрибутів, які роблять її відмінною від інших націй².

Національна конституційна ідентичність формується як результат відчуття спільності індивідів на основі загального визнання конституційних принципів, формування спільних конституційних цінностей, що складають «дух» конституції. Саме із цього загального визнання випливає обов'язковість принципів конституції та особлива роль органів конституційної юрисдикції у їхньому захисті. Національна конституційна ідентичність проявляється у відповідній національній системі конституціоналізму, тоді як окремі спільні риси та особливості конституціоналізму групи держав, об'єднані єдиними цінностями, ідеологією та доктринальними особливостями, становлять модель конституціоналізму.

Держави західної Європи сформували свою конституційну ідентичність у процесі тривалого (подекуди більш ніж двохсотлітнього) конституційного розвитку. Цьому сприяло утворення національних держав, визнання сувереном політичної нації (причому як у республіках, так і в монархіях). Адже саме нація як політичний суб'єкт є джерелом та водночас носієм конституційних цінностей та ідеології, яка за посередництвом політико-правових інструментів та механізмів втілюється в конституційну систему правління. Американський конституціоналіст Д. Елі джерелами конституційних цінностей, зокрема, вважає природне право, суспільну згоду, республіканську традицію та наступність демократії³. Передумовою утворення європейської моделі конституціоналізму стало формування єдиної ціннісної основи та узгодження ідеологічної її складової.

На відміну від тих держав, які сформували власну конституційну ідентичність у XVIII–XIX століттях (Франція, Німеччина, Данія, Нідерланди, Люксембург та інші) та які могли слугувати зразком для інших держав, такі країни, як Норвегія, Швеція, Ірландія (початок XX століття), частково виступали реципієнтом тих конституційних цінностей та механізмів, які уже функціонували в сусідніх державах, адже з виникненням європейської моделі конституціоналізму з'явилася потреба узгоджувати з нею національні демократичні стандарти⁴. Після становлення національних систем конституціоналізму в цих державах, вони приєдналися до європейських інтеграційних процесів, заснованих на спільному визнанні верховенства права і демократії, що в результаті призвело до утворення у 1949 році Ради Європи (перелічені держави увійшли до десятки її засновників). А держави так званого постсоціалістичного табору, які долучилися до цих процесів у кінці XX століття, ще далі територіально поширили європейську модель конституціоналізму.

На існуванні спільних цінностей європейських держав наголошується у преамбулі Статуту Ради Європи: «... підтверджуючи свою відданість духовним та моральним цінностям, які є спільним надбанням їхніх народів і справжнім джерелом особистої свободи, політичної свободи та верховенства права, принципам, які становлять підвалини кожної справжньої демократії», та з урахуванням того, що «інтереси збереження та подальшого втілення в життя цих ідеалів... потребують більш тісного єднання між всіма європейськими країнами, які сповнені одними й тими ж ідеалами»⁵, уряди держав-засновниць вирішили створити Раду Європи.

Із спільними конституційними цінностями пов'язане ще одне поняття, що часто застосовується у документах Ради Європи та її органів, – конституційна спадщина. Так, у преамбулі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. сказано, що європейські країни мають спільну спадщину в політичних традиціях, ідеалах, свободі і верховенстві права⁶. Більший розвиток це поняття отримало в діяльності та актах Європейської комісії Ради Європи за демократію через право (Венеційської комісії), яка, власне кажучи, й спрямована на збереження європейської конституційної спадщини.

Венеційська комісія як орган Ради Європи свою діяльність спрямовує на підтримку та поширення європейських стандартів у сфері функціонування демократичних інститутів, захисту прав людини, виборчого права і конституційного судочинства. За роки свого існування вона надала понад 500 висновків для понад 40 країн, Європейський Суд з прав людини посилався на Венеційську комісію більш як у 50 справах⁷. Свої висновки та рекомендації Комісія розробляє на основі загальноєвропейських принципів, що відображені в документах Ради Європи. У Статуті Комісії вказується, що її діяльність спрямована на поширення фундаментальних цінностей – **верховенства права, прав людини та демократії**, а пріоритетними питаннями, з якими пов'язана її діяльність, відповідно, є: конституційні, законодавчі та адміністративні принципи та техніки, що служать ефективності демократичних інститутів, верховенству права та їхньому посиленню; фундаментальні права та свободи, у тому числі ті, що забезпечують участь громадян у політичному житті; внесок місцевого та регіонального самоврядування у зміцнення демократії⁸.

Водночас, зміст окремих загальноєвропейських конституційних цінностей конкретизовано в низці документів Ради Європи та її органів. Так, у Звіті про верховенство права Венеційської комісії сказано, що верховенство права є основоположною цінністю, яка охоплює сукупність таких формальних та матеріальних ознак, які передбачають консенсус верховенства права і правової держави: 1) законність (що включає прозорий, підзвітний і демократичний процес прийняття законів); 2) правова визначеність; 3) заборона свавілля; 4) доступ до правосуддя (яке здійснюється незалежними і неупередженими судами, у тому числі судовий перегляд адміністративних актів); 5) дотримання прав людини; 6) недискримінація і рівність перед законом⁹.

У Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 1 липня 1983 року про принципи демократії серед таких визначено: управління народом народом, верховенство права та поділ влади, обмеження дій уряду нормами права із судовим контролем за дотриманням цього правила, вільні вибори на основі загального виборчого права та таємного голосування, пропорційність між ефективністю діяльності уряду та захищеністю прав і свобод людини і громадянина, повага більшості до прав меншості, баланс публічних інтересів та індивідуальними правами людини тощо¹⁰.

Важливе положення з точки зору загальноєвропейських конституційних цінностей міститься у преамбулі Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, де підтверджено «глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки спільному розумінню і додержанню прав людини, від яких вони залежать»¹¹. Таким чином, основоположні свободи не просто розглядаються в якості конституційної цінності поряд із справедливістю та миром, а визначені як їхня основа, фундамент, а демократія є інституційною гарантією їхнього забезпечення.

У Документі Копенгагенської наради Конференції з людського виміру ОБСЄ сказано, що захист прав людини і основоположних свобод є однією із головних завдань правління, а визнання таких прав є основою **свободи, справедливості та миру**. Більше того, в Документі визначено основні елементи «справедливості», що необхідні для забезпечення **людської гідності, рівних та невід'ємних прав** усіх людей: вільні вибори, що проводяться через розумні проміжки часу шляхом таємного голосування чи рівноцінної процедури вільного голосування в умовах, що гарантують вільне вираження думки виборців; представницька за своїм змістом форма правління, при якій виконавча влада відповідальна перед виборним законодавчим органом або виборцями; обов'язок уряду і державної влади дотримуватись конституції і діяти у відповідності до закону; чіткий поділ між державою та політичними партіями (які не повинні зливатися із державою); діяльність влади та адміністрації, а також судових органів здійснюється у відповідності із системою, встановленою законом (повага до такої системи має бути гарантованою); збройні сили та поліція перебувають під контролем цивільної влади і підзвітні перед нею; права людини та основоположні свободи гарантовані законом і відповідають зобов'язанням за міжнародним правом; право на справедливий і відкритий розгляд компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення або при визначенні прав і обов'язків у будь-якому цивільному процесі; право захищати себе особисто чи через посередництво захисника; ніхто не буде звинувачений, засуджений за будь-який кримінальний злочин, якщо він непередбачений законом, який чітко визначає елементи цього злочину; кожен вважається невинуватим, поки його винуватість не буде доведена згідно із законом та інші¹².

Характерною відмінною рисою європейського конституціоналізму є широке трактування справедливості, яке охоплює й соціальний її аспект. У преамбулі Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 року міститься посилання на Конференцію з прав людини на рівні міністрів (5 листопада 1990 р.), де було наголошено на необхідності збереження невід'ємного характеру всіх прав людини, як громадянських, політичних (які гарантовані в тому числі й Конвенцією 1950 р.), так і економічних, соціальних та культурних¹³. Сама Хартія містить положення, спрямовані на гарантування соціальної справедливості, зокрема слово «справедливий» зустрічається у контексті права на справедливий умови праці (п.2 ч. I; ст. 2) та на справедливу винагороду (п.4 ч. I). Поряд із цим, цією засадою проникнутий увесь документ, у якому відображено досить широкий перелік соціальних та економічних прав: право на працю, на справедливі, безпечні та здорові умови праці, на справедливу винагороду, соціальне забезпечення, охорону здоров'я, соціальну та медичну допомогу, право дітей та підлітків на захист, право працюючих жінок на охорону материнства, право інвалідів на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства та інші.

Таким чином, конституціоналізм у його європейському варіанті характеризується тим, що окрім національних гарантій та інструментів обмеження державного правління на користь прав та свобод людини і громадянина, існують наднаціональні механізми, які досить дієво захищають права та основоположні свободи, а також гарантують соціальні та економічні права, чим ставлять державу в певні юридичні рамки, тим самим реально обмежуючи її. Варто лише ознайомитися із кількістю прийнятих Європейським судом з прав людини рішень, щоб переконатися у цьому. Так, за період з 1959 (рік заснування ЄСПЛ) до кінця 2014 року Судом було прийнято близько 18 тисяч рішень, близько половини із яких стосувалися п'яти держав: Туреччини, Італії, Росії, Румунії та Польщі. З усієї кількості рішень, що були постановлені Судом з 1959 року, у 84 % із них було виявлено порушення щонайменше однієї статті Конвенції¹⁴.

Відображені в документах Ради Європи принципи зазвичай апробовані окремими європейськими державами у їхніх конституційних практиках, відтак визнання їх у якості загальноєвропейських передувало успішне впровадження цих засад у національних конституціях та конституційних правопорядках окремих держав. Більше того, деякі конституційні принципи не відображені в конвенційних актах, проте є загально-визнаними європейським співтовариством. Зокрема, принцип рівності безпосередньо не передбачений Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, проте проголошений у більшості національних конституцій держав Європи.

Отже, передумовою формування європейської моделі конституціоналізму стало виникнення на основі досвіду функціонування конституційних правопорядків окремих держав Західної Європи уніфікованої системи конституційних цінностей, які відображені як у національних конституціях, так і в документах Ради Європи. Передусім, це людська гідність, свобода людини та її права, верховенство права, демократія, справедливість, рівність, мир. Поширення цих цінностей на держави Центральної та Східної Європи суттєво вплинуло на формування їхньої конституційної ідентичності та визначило напрям їхнього конституційного розвитку на основі європейської моделі конституціоналізму.

Про існування європейської моделі конституціоналізму свідчать спільні риси конституціоналізму окремих європейських держав, які спочатку з'явилися у Західній Європі, а згодом були поширені на схід. Такими рисами, зокрема, є: наявність кодифікованої жорсткої конституції, існування спеціалізованого органу конституційної юрисдикції, парламентаризм (із реальною владою парламентської більшості у сфері виконавчої влади), територіальна організація влади на основі принципу субсидіарності, децентралізація влади. Звичайно, такі спільні риси можна виокремити лише умовно, адже в національних конституційних правопорядках існують серйозні відмінності, наприклад у ставленні до національних референдумів (така практика не характерна для ФРН, але притаманна Франції, Італії, Іспанії, Данії); у взаємовідносинах глави держави, законодавчої та виконавчої влади (реальна влада глави держави у Франції та переважно представницькі і церемоніальні функції – в Бельгії, Данії, Іспанії, Нідерландах, Норвегії, Швеції); в організації децентралі-

зованої територіальної системи влади (федерації – Австрія, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Німеччина, Швейцарія та унітарні децентралізовані держави – Болгарія, Ірландія, Іспанія, Італія, Литва, Нідерланди, Польща, Словаччина та інші). Утім, сукупність спільних принципів та ознак конституціоналізму формують, так би мовити, певну «ідеальну» його модель у європейському розумінні, до якої прагнуть усі європейські держави, у першу чергу – так званої «молодої демократії».

¹ Лазарев В. В. Проблемы общей теории jus: учебник для магистрантов юридических вузов / В. В. Лазарев, С. В. Липень, А. Х. Саидов; отв. ред. В. В. Лазарев. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2012. – 656 с. – С. 596.

² Гібернау М. Ідентичність націй. – К.: Темпора, 2012. – 304 с. – С. 20.

³ John Hart Ely. Democracy and Distrust: A Theory of Judicial Review // Valparaiso University Law Review, Vol. 15, No. 3 [1981], Art. 6, pp. 639–641.

⁴ Lavaux Ph. Existe-t-il un modèle constitutionnel européen ? // Droits. 1991. № 14. – P. 56.

⁵ Статут Ради Європи (Лондон, 5 травня 1949 р.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_001

⁶ Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. // Голос України. – 10.01.2001. – № 3.

⁷ Речицький В. Європейський конституціоналізм та його властивості // Вісник Конституційної Асамблеї. – 2013. – № 1. – С. 66–74. – С. 73.

⁸ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Resolution RES (2002) 3 adopting the Revised Statute of the European Commission for Democracy Through Law. Strasbourg, 27 February 2002. CDL (2002) 27 (article 1) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL\(2002\)027-e](http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL(2002)027-e)

⁹ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission). Report on the Rule of Law Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011), CDL-AD(2011)003rev (article 41) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e)

¹⁰ Parliamentary Assembly. Resolution 800 (1983) on the principles of democracy // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta83/ERES800.htm>

¹¹ Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. // Голос України. – 10.01.2001. – № 3.

¹² Детальніше див.: Document of the Copenhagen meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE, Copenhagen, 29 June 1990 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.oscepa.org/publications/reports/special-reports/election-observation-reports/documents/1344-osce-copenhagen-document-1990-eng/file>

¹³ Європейська соціальна хартія (переглянута). Страсбург, 3 травня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 51.

¹⁴ Overview 1959–2014 ECHR, European Court of Human Rights, February 2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592014_ENG.pdf

Резюме

Бориславська О. М. Загальноєвропейські конституційні цінності як основа європейської моделі конституціоналізму.

Стаття присвячена дослідженню загальноєвропейських конституційних цінностей, які склали основу для виникнення європейської моделі конституціоналізму. Розуміючи під конституціоналізмом доктрину та практику конституційно обмеженого правління, метою якого є гарантування свободи людини та її прав, автор виокремлює три моделі конституціоналізму: європейську, англійську та американську. У статі доведено, що особливості європейської моделі конституціоналізму походять із специфічного трактування загальноєвропейських конституційних цінностей. Передусім, це людська гідність, свобода людини та її основоположні права, верховенство права, демократія, справедливість, рівність, мир. Поширення цих цінностей на держави Центральної та Східної Європи суттєво вплинуло на формування їхньої конституційної ідентичності та визначило напрям їхнього конституційного розвитку на основі європейської моделі конституціоналізму.

Ключові слова: конституціоналізм, європейська модель, конституційні цінності.

Резюме

Бориславская Е. М. Общеєвропейские конституционные ценности как основа европейской модели конституционализма.

Статья посвящена исследованию общеєвропейских конституционных ценностей, которые составили основу для возникновения европейской модели конституционализма. Понимая под конституционализмом доктрину и практику конституционно ограниченного правления, целью которого является обеспечение свободы человека и его прав, автор выделяет три модели конституционализма: европейскую, английскую и американскую. В статье доказано, что особенности европейской модели конституционализма происходят из специфического трактования общеєвропейских конституционных ценностей. Прежде всего это – человеческое достоинство, свобода человека и его основоположные права, верховенство права, демократия, справедливость, равенство, мир. Распространение этих ценностей на государства Центральной и Восточной Европы существенно повлияло на формирование их конституционной идентичности и определило направление их конституционного развития на основе европейской модели конституционализма.

Ключевые слова: конституционализм, европейская модель, конституционные ценности.

Summary

Boryslavska O. Common European constitutional values as the basis for the European model of constitutionalism.

The article investigates common European constitutional values that formed the basis for the emergence of the European model of constitutionalism. Considering constitutionalism as an ideology, doctrine and practice of constitutionally limited government, designed to ensure the freedoms and fundamental human rights, the author distinguishes the European model of constitutionalism,

which has a number of distinctive features. A prerequisite for the formation of the European model of constitutionalism was the emergence of the unified system of constitutional values on the experience of the constitutional legal orders of some Western European countries, which was reflected in national constitutions and in the documents of the Council of Europe. First of all it contains human dignity, human freedom and rights, rule of law, democracy, justice, equality, peace. The spread of these values in the Central and Eastern Europe significantly influenced the formation of their constitutional identities and determined the direction of their constitutional development based on the European model of constitutionalism.

Key words: constitutionalism, European model, constitutional values.

УДК 341.24

П. С. КОРНІЄНКО

Петро Сергійович Корнієнко, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Національної академії статистики, обліку та аудиту

МІЖНАРОДНІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Станом на сьогоднішній день Український народ продовжує відбудовувати свою державу. Цей процес відбувається не завжди вдало, але, незважаючи на це, залишається унікальним політичним і організаційним досягненням, якого важко віднайти в історії інших народів. Державотворчі процеси в більшості іноземних країн є значно менш яскравими, здійсненими в більш сприятливих внутрішніх та зовнішніх обставинах, проте мають у світі визнання і славу найвищих здобутків.

Усвідомлення даного факту національною елітою, на протигагу розвинутому комплексу меншовартості, за умови готовності до цілеспрямованої праці в науковій, політичній, економічній та інших сферах, допоможе належно організувати народ для утвердження України в числі провідних держав світу. Основною запорукою цьому має стати відповідне застосування та імплементація міжнародних нормативно-правових актів.

Відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надається Верховною Радою України, є частиною національного законодавства нашої країни. Стаття 55 Конституції України надає право кожному після використання усіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Таким чином, конституційні норми визначають місце міжнародно-правових актів у системі права держави, регламентують право кожного звертатися до міжнародних організацій для захисту своїх прав, окреслюють межі дії міжнародно-правових гарантій.

Діяльність з міжнародного захисту прав людини полягає у створенні загальних рекомендацій щодо того, які саме права людини і основні свободи підлягають універсальному дотриманню й повазі; в розробленні міжнародних угод у цій сфері; у створенні спеціального механізму з виконання державами своїх міжнародних зобов'язань щодо прав людини.

Серед міжнародних механізмів захисту прав людини виділяють: 1) міжнародні органи, які діють у рамках угод з прав людини, складаються з незалежних експертів або представників урядів та приймають загальні рекомендації; 2) міжнародні несудові органи для контролю за дотриманням угод щодо прав людини, які складаються з експертів як фахівців і приймають конкретні рекомендації, обов'язковість яких базується на моральному авторитеті міжнародного органу; 3) міжнародні юрисдикційні органи несудового чи судового характеру щодо захисту прав людини, які виносять обов'язкові рішення і можуть забезпечити виконання цих рішень.

До міжнародно-правових засобів, призначених для забезпечення і захисту основних прав людини, відносять: а) міжнародно-правові акти, які вміщують правила діяльності, формулюють права і обов'язки відповідних суб'єктів (конвенції, пакти, угоди, договори тощо), а також міжнародні документи, які норм, правил поведінки зазвичай не вміщують, прав і обов'язків безпосередньо не формулюють (зокрема, декларації, заяви, меморандуми) і б) міжнародні органи зі спостереження, контролю за дотриманням основних прав людини (комісії, комітети) та захисту цих прав (суди, трибунали).

Серед міжнародно-правових актів, які формулюють основи правозахисної діяльності, в свою чергу, можна виділити як загальні чи відносно загальні (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права), так і вузькоспеціалізовані, зокрема ті, що стосуються проблем апартеїду, геноциду, прав працівників тощо.

Відповідно до ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, прийнятого 16 грудня 1966 р. Генеральною Асамблеєю ООН, ратифікованого Указом Президії ВР Української РСР № 2148-08 від 19 жовтня 1973 р., кожна держава зобов'язується забезпечити будь-якій особі, права і свободи якої порушені, ефективний засіб правового захисту і розвивати можливості судового захисту¹.